

Türkiye İktisadiyatı

Belediyelerimizin Gelirleri

Y A Z A N :

Prof. Ernst Reuter (Ankara)

İÇİNDEKİLER :

- 1— Meselenin nisbi önemi, 2— Gelirlerin tasnifi, 3— Belediyelere vergi hisselerinin dağıtılması, 4 — Belediyelerin kendi vergileri, 5 — Hususî masraf-karşılıkları, 6 — Servet gelirleri, — Mütferrika, 7 — Neticeler.

I — Meselenin nisbi önemi

Türk Belediyeleri otonomi prensiplerine dayanılmak suretiyle idare edilen ve hususî bütçe ile karar vermeye salâhiyetli hususî organlara malik bulunan müstakil idare uzuvlarıdır. Devletin belediyeler üzerindeki müdahale ve kontrol hakkı belediyeler için hayati önemi haiz bulunuyor. Belediyeler Kanunu (1) ile tayin ve tahdit edilmiştir. Takriben 600 muhtelif belediye hudutları içinde yaşayan aşağı yukarı 4,5 milyonluk bir halk kitlesi, bu kanuna dayanılmak suretiyle o şekilde idare edilmektedir ki, halk kendi iş ve meseleleri hakkında, kanunun kendilerine verdiği salâhiyetleri aşmamak şartile, bizzat karar vermeye mezun bulunmaktadır. Bu suretle meydana çıkan mali meselelerin önemi hakkında fazla izahlara lüzum olmasa gerektir. Aşağıda bu mahal-

(1) Türk belediye idarelerini alâkadar eden esas kanun belediyeler kanunudur - kanun nûmarası : 1580, tarihi 3.14.

lî idarelerin bu günkü finansman sistemleri hakkında kısa ve toplu bir hülâsa verilecektir. İlerde de görüleceği gibi, vaziyet öyle bir şekil almıştır ki, belediyeler kanununun neşrinden sonra mahallî idarelere bağlanan büyük ümitlerin tahakkukuna asla imkân bulunmamaktadır. Maamafih bu vakia karşısında anlayış zihniyeti de gösterilmektedir. Nitekim Başvekil Saraçoğlu, 15-6-1943 tarihinde parti kongresinde irat ettiği bir nutukta bu hususta aynen şöyle söylemiştir :

«Mahallî idarelere ve belediyelere çok ağır vazifeler verilmiştir. Bu müesseselerin gelirleri bu vazifeyi kusursuz yapmaya müsait değildir. Önümüzdeki yıllarda bunları yeni varidatlarla beslemeye çalışacağız».

Bununla beraber bu mahallî maliyelerin hakikî ve filî esasları hemen hemen tamamen meçhuldür. Hiç şüphesiz bunların içinde buldukları vaziyetten dolayı meydana çıkan problemler, Devlete ait diğer bilûmunun malî meselelerle o kadar yakından alâkalıdır ki, bu problemlerin aydınlatılması ve sistemli bir şekilde izahı, aynı zamanda Türkiyenin genel mali sistemi hakkında da uzun izahat vermeye bağlı bulunmaktadır. Bütün bu âmme maliyesi dahilinde belediyelerin oynadıkları rol pek büyük değildir. Belediyelerin gelirlerini (istikrazlar ve saire hariç olmak üzere yalnız carî gelirleri) harpten önce gelen beş yıl zarfında üç mühtelif kaynak esas tutulmak suretiyle (2) aşağıda görüldüğü şekilde hesap etmek mümkündür :

(2) Karşılıklı olarak tanzimedilmiş olan bu üç rakam sütunundan birinci sütundaki rakamlar ve malûmat, resmî mahiyeti hajz belediye istatistiklerinden alınmış bulunmaktadır. Bu rakamlarda bazı tashihler yapılmıştır. Çünkü hesap senesi başında istikrazlardan meydana gelen gelirlerle, kasa mevcudunu carî varidat olarak telâkki etmek mümkün değildir. Binaenaleyh bunların tarh edilmiş olmaları lâzımdır. Maalesef 1934, 1936 yıllarına mahsus olan kasa mevcudu ile cari varidatın miktarları gösterilmemiştir. 1934 yılı için Dahiliye Vekilliği tarafından yapılan hususî bir malî anket, neticesine göre, (bak: Belediyeler dergisi, sayı 19, Sahife 21 ve devamı) belediye gelirinin cari varidatı 17.978.837 liradır. Bu rakamla yine aynı seneye mahsus olan birinci sütundaki rakamlar arasındaki fark, kasa mevcudundan ileri gelmektedir.

İkinci ve üçüncü sütunlar sırf birinci sütundaki rakamların kontrolü maksadiyle hesaplanmış ve bulunmuş bir takım rakamlardır. Senelik geliri 50.000 liradan fazla olan belediyeler, bir sene önce tahsil edilmiş bulunan varidatlarının öyo lünü Merkez Bankasına tevdi etmekte mükelleflerdir. Bu mükellefler

Belediyelerin tekmil cari gelirleri

Sene	Belediyeler istatistiğine göre hesaplanan gelirler	Merkez Bankası hisselerine göre hesaplanan gelirler	Bel. ler Bankası hisselerine göre hesaplanan gelirler
1934	18.994.387	18.951.318	21.141.240
1935	20.098.037	20.356.804	23.990.474
1936	23.792.732	23.990.474	21.797.120
1937	25.051.418	24.683.113	22.192.100
1938	27.914.313	22.448.233	26.291.640
Tekmil gelir miktarı	115.880.887	110.429.942	115.412.574
Vasatî gelir miktarı	23.170.000	22.086.000	23.082.550

bankanın tesisinde mevcut olan ve karşılıksız bulunan tedavüldeki evrakı nakliyenin amortismanına tahsis olunacaktır. Belediyeler tarafından Merkez Bankasına yapılacak tediyeler bankanın senelik bilançolarında gösterilecektir. 50 bin liradan az senelik gelire malik olan belediyeler için bir muvazene tesisi maksadıyla o/o 20 miktarında munzam bir miktar tahsil olunmuştur. Üçüncü pozisyonda belediyelerin senelik gelirlerinden kendi bankasına yaptıkları o/o 5 miktarındaki tevdiatın 20 ile hasdı zarbı görülmektedir. (Bu hususta müellifin «İktisat Fakültesi Mecmuasının yıl IV, sayı 1 nushasındaki Belediyeler bankası adlı makalesine bakınız.) Tabiiyle bu şekilde hesaplanan rakamlar ikinci ve üçüncü sütundaki rakamlara uymamaktadır. Fakat senelik vasatiler bakımından bu farklar ortadan kalkmakta ve bahis mevzuu olan adetler, gerçekten hesaplanan ve tek liraya kadar göz önünde bulundurulmuş olan kasa tevdiyat ve tahsilatını göstermektedir. Bundan dolayı en son yapıldığı gibi müteaddit yıllara ait vasatiler ele alındığı takdirde, her üç sütundaki adetlerin de itimat edilir

Bu beş yıl zarfında belediyeler sayısının mütemadi bir şekilde artmış olduğu göz önünde tutulacak olursa, yukarıdaki cetvele mazaran her sene aynı müddet içinde belediyelerin tekmil gelirlerinin oldukça ağır bir şekilde yükselmiş olduğu görülür (3). Bir taraftan Avrupa memleketlerindeki vaziyet ve diğer taraftan Belediyeler kanununun Belediyelerimize verdiği çok geniş salâhiyetler ve yüklettiği ağır vazifeler nazara alındığı takdirde, Türk belediyelerinin bugünkü gelirlerinin maksadı temine kâfi olmadığı derhal anlaşılr. Şayet belediyeleri, gelirlerinin tutarı itibariyle bir takım talî guruplara ayıracak ve gelirleri nüfus miktarına nispet edecek olursak, belediyelerimizin içinde buldukları istikrarsız ve karsız vaziyet daha iyi anlaşılmiş olur. 50.000 Liradan fazla gelire (cari gelir) malik olan belediyeleri şu şekilde talî guruplara ayırmak mümkündür (s. 53 teki cetvele bak.) :

Bu meyanda şu nokta da dikkate şayandır: 50.000 liradan fazla gelire malik olan 67 belediyeden 66 sının nüfusları 10.000 den fazla olup, bunlardan ancak bir belediyenin nüfusu bu rakamın altında kalmaktadır. Bununla beraber 1938 bütçe yılı zarfında cem'an 92 belediyenin 10.000 den fazla nüfusa malik olduklarını söyleyelim (Hatay müstesna). Şu hale göre bu belediyelerden 25 ten az olmayan bir kısmının gelirleri, oldukça mütevazı bir rakam addedilebilecek olan 50.000 liranın altında bulunmaktadır. Cem'an 478 belediye zaten 50.000 liradan az olan senelik gelirleriyle (nüfus miktarının şu veya bu şekilde tahmin edilmiş olmasına göre) (4), beher nüfus başına se-

(3) Belediyeler kanununa dayanmak suretiyle idare edilen belediyelerin sayısı 1933 yılında 500 e balığ olmakta idi. Bununla beraber bu sayı 1930 yılına kadar 600 ze çıkmıştır. Fakat belediyeler istatistiginin son yıla ait cetvellerinde bu sayının yalnız 544 olarak gösterilmiş bulunması, vesikaların çok geç gelmelerinden doğmakta ve binaenaleyh yukarıda gösterilen vaziyetin hakikate uymadığını göstermektedir.

(4) Burada nüfus sayısına esas teşkil eden mehz, 20. 10.1940 yılında yapılan nüfus sayımı neticeleridir. 1938 malî yılı 1.VI.1938 tarihinden başlamakta ve 31.V.1939 tarihine kadar devam etmektedir; şu hale göre bizim için 1935 nüfus sayımından ziyade 1940 sayımı önemli bulunmaktadır. Bunun haricinde zaten müteakip yıllar zarfında da belediyelerin vadedi her halde artmış değildir, çünkü belediyelerin en mühim gelir kaynağını teşkil eden vergi gelirleri, nüfus sayımına göre artmış değildir.

Belediyelerin gelirlerine göre ayrıldıkları gruplar
(1938/39 senesi rakamları esas tutulmuştur)

Belediyeler		Gelirler (lira olarak)	Nüfus sayısı (1940 yılı)	Nüfus başına isabet eden kuruş
3	Bir Milyon ve daha fazla	13.924.798	1.110.599	1.254
11	200.001-1.000.000	3.191.836	550.400	520
21	100.001- 200.000	2.880.705	594.762	485
32	50.001- 100.000	2.335.770	530.224	440
67	50.001 ve daha fazla	22.280.271	2.785.985	800
544	Bilümm belediyeler	27.914.313	4.250.000 4.500.000	656 620
478	50.000 liradan daha az gelire ma- lik olan belediyeler	5.094.042	1.472.947 1.714.015	346 297

nelik ortalama olarak 300 - 340 kuruş varidatla iktifa etmek zorunda kalmaktadırlar. Fikrimizce meselenin mülâhazası bakımından böyle bir rakamın ele alınması, nüfus başına 620-650 kuruş arasında değişen bütün belediyelerin gelir vasatilerini nazara almaktan çok daha mühimdir. Küçük belediyeler, bütün dünyada hususî bir takım şartlara tâbî bulunan bü-

tediye hisseleri, bu yıllar içinde kuvvêtlî bir şekilde azalmış bulunuyordu. Nüfus sayımı neticelerinden meselemizin aydınlatılması bakımından faydalanmamıza engel olan tek amil bu sayım neticelerinin bütün teleruatı ile neşredilmemiş olmasıdır. Nitekim maliye istatistikinde işlenmiş olan 544 belediyenin nüfus sayıları, umumî nüfus istatistiklerinde gösterilmemiş olduğundan, bunlar yukarıda adı geçen maliye istatistikinde de tabiatıyla bildirilmemekte ve neticede bir asgarî ve azami miktar tahmin etmek mecburiyeti hasıl olmaktadır. Umumiyet itibariyle şu noktayı tespit etmek mümkündürki, Türk belediyelerinin nüfusu ancak umumî nüfus artışına nispetle bir artma kaydetmektedir. Bu hususta müellifin şu makalesine bakınız: Türkiyede şehirleşme temayülleri (Siyasî ilimler mecmuası No 126. Eylül 1941).

yük belediyelere nazaran, hiç şüphesiz memleketin karakteristik olan kısmın çok daha iyi aksettirecek bir vaziyettedirler. Bu hususta ufak bir mukayese yapabilmek için son Alman Belediyeler İstatistiğine baş vurmak kâfidir (5). Bu istatistiğe nazaran, nüfusları 10.000 - 10959 arasında değişen 54 Alman belediyesi arasında 26 belediyenin, yani umumun yarısını senelik masrafları bir milyon marktan (500.000 türk lirasından) fazladır. Ve bunlardan ancak iki belediyenin senelik umumî masrafları 500.000 marktan (yani 250.000 türk lirasından) azdır. Bu küçükçe 54 belediyenin senelik ortalama masrafları 1937 yılında beher nüfus başına 97,5 Mark'a (49 liraya) balığ olmakta idi; aynı nüfus kesafetine malik bulunan Türk belediyelerin nüfus başına senelik vasatî gelirlerini yukarıdaki tablodan çıkartmak mümkündür. Buna nazaran bir yılda beher nüfus başına isabet eden gelir miktarı azamî 400 kuruşa varmaktadır ki, bu miktar aynı büyüklükteki Alman belediyelerinden beher nüfusa düşen gelir miktarının takriben 12 de biridir. Beher nüfus başına isabet eden bu kadar düşük gelir miktarı, bu küçük belediyelerin karşılaştıkları müşkülâtın azametini pek iyi bir şekilde göstermektedir.

Bununla beraber esasa sadık kalmak için şu noktaya da işaret edelim ki, bu rakamlara bir çok belediyelerde rastlanılan muhtar bir şekilde idare edilen mülhak bütçeler dahil değildir. Haddizatında bu rakamlara, gaz, elektrik, su müesseseleri gibi âmme hizmeti ifa eden büyük müesseselerin gelirlerini de ilâve etmek lâzımdır. Çünkü son yıllar zarfında İstanbul, Ankara, Adana ve daha bazı şehirlerde bu kabil müesseseler belediyeler tarafından satın alınmış ve işletilmekte bulunmuştur. Bu takdirde tekmil belediye gelirlerinin umumî yekânı 40.000.000 Türk lirasına çıkmaktadır. Fakat gelirlerdeki bu yükselme münhasıran büyük belediyelerin maliyelerine ait bir vakra olup, küçükçe mahallerin beher nüfus başına isabet eden gelirlerinde bir değişiklik yoktur. Ve bu mahaller me'elemizin mütala'ası bakımından bilhassa üzerinde durulması lâzım gelen yerlerdir.

Aynı şekilde bu yekünların Devlet maliye istatistiği neticeleriyle kıyaslanması, arada ehemmiyet itibariyle mevcut olan farkı göstermektedir.

5) Alman Komünleri istatistik yıllığı, sene 34, Sahife 610-611.

Senelik vasatiler nazara alınacak olursa, belediyelerin umum gelirleri Devlet gelirlerinin % 10 unu pek az geçmektedir. Her iki tarafta da (yani gerek Devlet ve gerek belediye hesaplarında) mülhâk bütçelerin gelirlerini de hesaba katacak olursak, yaptığımız nispet çok daha elverişsiz bir mahiyet ahr.

2 — Gelirlerin Tasnifi

Belediyelerin gelirleri tahlil edilirken, tasnifde sınıflandırma vasıflarının göz önünde bulundurulması lâzımdır. Malûm olduğu üzere bu kabil malî tetkiklerde bu guruplama vasıflarının nazara alınması son derece lüzumlüdür (6). Bu meyanda belediye maliyesinin hususiyetlerini daima gözönünde tutmak icabeder. Şimdiye kadar hiç bir yerde metodik bir şekilde işlenmemiş bulunan esaslar, alâkalı kanunlar ve talimatnamelerle mevcut istatistik hülâsalarından ve münferit raporlardan tereküp etmektedir (7). Böyle bir metodik tasnif son derece mü-

6) Belediye gelirlerinin metodik tasnifi hakkında müellifin «Belediyelerin umumî malî meseleleri» hakkındaki yazıma bakınız. (Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, Cilt I, Sayı I, Sahife 108 ve devamı).

7) Belediyeler maliyesi için en esaslı kanun «Belediye vergi ve resimleri kanunu» dur. (Kanun tarihi «1926» 26.2.1340- [Düstür 5/642] 1930 yılında belediye kanununun kabulü üzerine, hükümet bu malî kanunu tadil ve yeniden tertip etmek tasavvurunda idi. Bununla beraber eski kanun olduğu gibi kalmıştır. Bu kanunun bir çok hükümleri zamanla yeniden çıkarılan kanunlarla hükümden düşürülmüş olmakla beraber, halâ elimizde bu kanunun da şerhi yoktur. Devlet Surasını beledi vergi ve resimlerin tahsili hakkındaki kararlarını, maa- lesef tam olmamakla beraber, «kararlar» mecmuasında matbu bir şekilde bulmak mümkündür. Bu hususta bu makalenin müellifi tarafından Türk Komün bilgisine ait neşriyat hakkında tertip edilen Bibliyografyaya müracaat olunabilir (Belediyeler Dergisi, Nümarâ 72).

Dahiliye Vekillîği tarafından 1934 yılına ait olmak üzere büyük bir ihtimamla tertip ve tanzim edilmiş bulunan cetvel, istatistik bakımından çok mühimdir. (Bu cetvel belediyeler dergisinin 19 uncu nümarasında neşredilmiştir). Rapor meselenin metodik bakımdan mülâhaza ve mütalâa edilebilmesi için çok mühim bazı başlangıçları ihtiva etmekle beraber, ma ilesef münferit hallere münhasır kalmış ve buna devam olun-

handır; çünkü kanun gerek vüzuh ve gerek bilhassa münferit mefhumların kat'î ve rabitalı bir şekilde tefriki bakımından hiçte tatmin edici değildir. Bundan dolayı burada kabul edilen tasnif ve bundan sonra münferit meseleler hakkında verilecek kısa izahlar, kanun vazmını kullandığı terimleri esas olarak almayarak daha ziyade metod bakımından zarurî olan tasnif kategorilerini nazara alacaktır.

Önceden şuna iâşret edelim ki, belediyelerin bugünkü bütçe hukuku maalesef belediyelere fevkâlâde bütçe tanzimi hakkını vermemiştir. Ve bu hal bir taraftan istatistik ve diğer taraftan filî bütçe tatbikatı için bazı müşküllere yol açmaktadır. Filhakika istikraz paralarının tedariki münhasıran belediyeler bankasında temerküz etmiş bulunmaktadır. Gerçi banka bugünkü konstrüksiyonu ile fevkâlâde kredilere olan talebi tatmin etmekte ise de, ileride sair sermaye menbalarının temin ve tedariki imkânlarını da enerjik bir şekilde araştırmak mecburiyetindedir (8).

İstatistiğin bugünkü durumu, genel carî masrafların karşılanması, umumî masraf karşılıklarıyla hususî masraf karşılıkları arasındaki nispeti kat'î bir surette tespit etmeye imkân vermemektedir. Hatta vergi nev'inden olan ve mezbahalardan elde edilen safî gelir fazlaları, umumî masraf karşılıkları olarak kabul edilse bile, bu sonuncuların yüzdesi Avrupa belediyelerinin mezbahalardan varidattan çok daha yüksek bir hadde

memiştir. Bununla beraber bu hususta başlıca kaynak resmî mahiyeti haiz belediyeler istatistigidir (Ankara - İstatistik Umum Müdürlüğü neşriyatı, No. 179). İstatistikî kaynağın, bu hususta başvurulabilecek biricik ve bundan dolayı da son derece kıymetli bir kaynak teşkil etmesine rağmen, maalesef istatistik bugünkü şekliyle metod bakımından bir çok noksanları ihtiva etmektedir ki, bunlar ancak malzeme ile çok yakından alâkadar olduğunda meydana çıkmaktadırlar. Bu hususta tarafımızdan belediyeler dergisinde yazılan makalelere bakınız (No. 68, sahife, 40 ve No. 69, sahife 31). Bundan maada Şiyasal Bilgiler Okulu dergisinin ikinci numarasında neşir edilmiş olan bir makalemiz bu hususta son neşriyata tahsis edilmiştir. Bu makalede cetvelden vakî ayrılmalar hakkında teferrüatlı izahat verilmişti. Yapılan inhiraklar hakkında burada yeniden mucip sebepler zikretmeye mahâl yoktur.

8) Yukarda adi geçen «Belediyeler Bankası» adlı makaleye ve bilhassa bu makale içindeki son kısma bakınız.

balığ olmaktadır. Halbuki Avrupada dahî hususî masraf karşılıklarının yüzde nispetinin kuvvetli bir şekilde artışı, belediye maliyesinin karakteristik bir vasfını teşkil etmektedir. Orada bu nispeti şu şekilde tayin etmek mümkündür: Umumî - hususî masraf karşılıklarının takriben ve ortalama olarak 60 : 40 olarak hesap edersek, burada aynı nispeti en az 40 : 60 olarak hesaplamak zorundayız. Şu hale göre, burada da belediyelerimizin nispeten mahdut ve düşük olan malî elâstikîyetleri göze çarpmaktadır.

Belediyelerin umumî gelirleri, bir taraftan vergilerden ve diğer taraftan belediyelerin tasarrufları altında bulundukları servetten mütevellit gelirlerden tereküp etmektedir.

Vergileri, Devlet ve vilâyetlerce belediyelere tahsis olunmuş vergi hisseleriyle, belediyelerin kendi malî hükümlerine dayanmak suretiyle tahakkuk ettirdikleri vergiler olarak iki kısma ayırmaktayız.

Bu sonuncu vergiler hasılat itibariyle oldukça cüzî ve fevkalâde dağılık bir mahiyet göstermektedir. Devlet Şurasının bu hususta verdiği bir çok kararlardan sonra, belediye gelirlerine vergi nazariyle bakılmayıp, daha ziyade bunlar hizmet karşılığı alınan resim ve harçlardan ibarettir (9). Ne kanunların metninde ve ne de filiyatta bu telâkki tarzına rastlanmamaktadır. Hakikat şudur ki, bu gelirlerden bir çoklarının tam manasiyle vergi karakterine malik olmalarına yani umumî masraf karşılıklarını teşkilî eylemelerine ve hiç bir müspeh amme hizmeti karşılığı alınmayıp bilâkis belediyelerin umumî malî ihtiyaçlarının karşılanması maksadiyle tahakkuk ve cibayet edil-

9) Devlet Şurası kararlarından bir çoklarında rastlanan bu telâkki tarzı için çok karakteristik olan cihet, meselâ umumî mahiyet içtimasında verilen aşağıdaki karardır. Karar No: 147-36 ((bu karar, kararlar mecmuasının ikinci nûmarasının 76 maddesi sahifesiyle Belediyeler dergisinin 53 üncü sayısının 64 üncü sahifesinde tabedilmiştir). Yukarıda adı geçen kararın mucip sebebi şöyledir:

«Belediye vergi ve resimlerinin aslî mahiyeti bunların bir hizmete tekabül etmesidir. Bu resimler Devlet vergilerinde olduğu gibi hükümetin umumî masraflarına iştirak karşılığı değildir». Bu karar okuduktan sonra şöyle bir sual hatıra gelmektedir: Acaba belediyeler tarafından alınan köpek vergisi belediyelerce ifa edilen hangi «hizmet» in karşılığıdır ? Bu soruya zaten bir esasada davanmamaktadır.

meleriae rağmen, pek te açık olmayan kanun dilinde bu gelirler «Vergi» olarak değil fakat âmme hizmetleri mukabilinde alınan harç ve resimler olarak ifade olunmuşlardır. Buna mukabil yine aynı kanun meselâ, tanzifat resmi gibi tam mana- siyle bir hizmet karşılığı olarak alınan paraları, «vergi» olarak vasıflandırmıştır. Bununla beraber biz aşağıdaki tasnifte ka- nunun vaznının tesadüfi olarak kabulettiği mefhumları değil, fakat bahis mevzu'u gelirlerin hakikî ekonomik karakterlerini göz- önünde tutacağız. Belediyelerin vergi gelirlerinde, bunların Devlete ait vergilere olan iştirak hisseleri, kendi zatî vergile- rine nazaran çok daha yüksek miktarlara balig olmaktadır.

Bu meyanda servet gelirlerinin de rolünü zikretmek lâ- zımdır. Pek çeşitli ölçüde olmakla beraber bazı belediye em- lâk ve arazi sahibi bulunmaktadırlar.

Belediyelerin hususî masraf karşılıkları, münferit harç ve resimlerden mürekkep müteaddit kısımlara ayrılmaktadırlar. Ve- receğimiz izahat, ancak umumî alâkayı tatmin edecek mahi- yette en mühim meselelere inhisar edecektir. Bu hususî mas- raf karşılıklarını (terminolojiye ait, şekillerden sarfınazar edile- cek olursa) aşağıda görüleceği üzere muhtelif guruplara ayır- mak mümkündür.

1 — İdarî hizmet mukabili alınan harçlar : Müsaadeler, kontrol, muayene ve saire gibi idarî hizmet ve işleri be- delleri. Bunlar meyânında en mühim olanlar imar ve fen mü- dürlüğünün aldığı harç ve resimlerdir, hiç şüphesiz burada malî maksat idarî hizmetlere nazaran ikinci plânda gelmek- tedir.

2 — İştirak hisseleri : Muayyen eşhasa yahut çevrelere faydalar temin eden bazı âmme işlerinin tekmili veyahut bir kısmı, bir defalık yahut carî masrafları karşılamak maksadile alakadarların belediyeler tarafından yapılan fedakârlıklara iştirak ettirilmeleri. Buna gayet güzel bir misal olarak sigorta şir- ketlerinin yahut ev sahiplerinin, itfaiye müesseselerinin masraf- larına iştirakları gösterilebilir.

3 — Amme hukukuna dayanan hizmetler mukabilinde alın- an resimler : Amme hukukuna dayanılarak organize edilmiş bulunan beledi hizmetlere karşılık olmak üzere alınan bedel- ler. Buna karakteristik bir misal olmak üzere, şehir sakinleri- nin tenvirat ve tanzifat masraflarına iştirak etmeleri hali gös- terilebilir.

4— Hususî hukuka dayanılarak yapılan hizmetler mukabilinde alınan ücretler - fiatlar -. Hususî hukuka dayanmak suretiyle organize edilmiş bulunan beledi işletmelerin yaptıkları iktisadî hizmetler ve işler mukabil aldıkları ücretler, buna bir misâl teşkil eder. Bu meyanda mübrem ihtiyaçları tatmin eden âmmе işletmeleri yanında ayrıca belediyelere ait müteaddit teşebbüslerde mevcuttur. Fakat bu teşebbüsler Avrupa-dakilerine nazaran çok çeşitlidir. Çünkü memleketin hususî vaziyeti resmî müesseselerin son derece çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmalarını istilzam eylemektedir.

Bu meyanda hiç şüphesiz tasnif ve tertip edilmesi oldukça müşkül bulunan «muhtelif» gelirlerle, belediyeler hukukunda mühim bir rol oynayan «cezalar» ında hesaba katılması lâzımdır. Bunlar arasında verginin vakit ve zamanında ödenmemesinden doğan cezaî mahiyetindeki vergilerin, asıl belediye - cezalarından ayırte edilmesi lâzımdır. Bu Belediye cezaları, belediyelerin (esas itibariyle belediye encümeninin) bir nevi mahallî mahkeme sıfatiyle gerek mahallî talimatname ve nizamnamelere, gerek umumî kanunlara muhalif hareketlerden dolayı kendilerine verilen salâhiyete istinaden alâkâhlardan tahsil olunmaktadır. Bu cezaları ödeyenler ilk sırada mağaza sahipleri, gazinolar, küçük sanayi erbabi ilahdır.

Bu hususî masraf karşılıklarında umumiyet itibariyle dikkati çeken nokta, belediyelere mahsus bütçe hukukunun, Devlet bütçe hukukunun umumî prensiplerine uygun olarak, muayyen bir gelirin muayyen bir maksada tahsis edilmesine müsait olmamasıdır. Bütçe hukuku bakımından teknil gelimler «umumî» gelimler olarak nazara alınmakta, ve bunlar haddi zatında masraflarını karşılamak üzere tahakkuk ve tahsil edildikleri işletmeye veya idarî şubeye bağlanmamaktadırlar. Harçların miktarı önceden kanunen muayyen hadler dahilinde tayin ve tespit edilmediği hallerde, belediye bu harç miktarını ekseriya keyfi bir şekilde tayin edebilmekte ve görülen bir işin icap ettirdiği masraflarla tahsil edilen harçlar arasında hiç bir alâka ve münasebet bulunmamaktadır. Bundan dolayı Türk belediyelerine mahsus hukukta, Avrupa belediyelerine ait hukuka aksine olarak, en geniş manada olmak üzere ihtiyar edilen masrafların hududunu aşan bu kabül harçlara karşı itiraz ve dava hakkı da bahis mevzu değildir. Bunun tabii bir neticesi olarak belediyelerin bütçe hukuku,

münferit iktisat şubelerine ait münferit bütçeler kabul etmiyerek, daha ziyade bütçe, gelirler ve masraflar kısmı olmak üzere umumiyetle iki büyük fasla ayrılmış bulunmaktadır. Bundan dolayı münferit idare ve iktisat şubelerinin maliyet masraflarını tam ve hakiki bir şekilde hesaplamak mümkün olamamakta ve yine bundan dolayı, hakikî bir maliyet masrafları hesabına dayanmak suretiyle hizmet mukabili alınan harçların «adil» bir şekilde tespit ve tayin edilmesi de gayri-kabil bulunmaktadır. Modern bir belediye idaresinin hakikî ekonomik münasebetlerine pekte elverişli olmıyan ve büsbütün başka esaslara dayanan Devlet muhasebesinden kopya edilen bu bütçe tanzimi işi ve bunun tabîî bir neticesi olarak tekml gelirlerin «umumî» gelirler olarak mütalâa edilmesi, sarîh istatistik esaslarının bulunmasına da engel teşkil etmektedir. Ancak son zamanlarda şimdiye kadar umumî olarak tatbik edilen bu prensipten çok karakteristik bir şekilde ayrılıma temayülleri belirlemiştir. Bununla beraber kanun vaznının prensip itibariyle doğru olan bu karardan maliyenin diğer sahaları için neticeler çıkartılmamıştır (10).

Bütün bu meselelerle alâkaşı olmak itibariyle şunu söyleyelim ki, çeşitli gelirlerin sarîh bir şekilde hudutlandırması her zaman için kolay bir iş olmayıp, ekseriya böyle hallerde rastlanmaktadır ki, bu gibi hallerde şu veya bu gelirin hangi guruba ithal edileceği meselesi, nihayet bir takdir meselesi olmak hududunu geçmemektedir. Nitekim biz mezbaha ücretlerini, bu ücretlerin kanunda çok haksız olarak «hususî hukuka dayanan ücretler» olarak gösterilmiş bulunmalarına rağmen bunları, hiç şüphesiz kendi iktisadî karakterlerine pek uygun düşmesi itibariyle, belediye vergileri gurubuna sokmaktığımızı icabetmektedir.

10) İlk defa olmak üzere 4109 numaralı ve 11.8.1941 tarihli «asker ailelerine yardım» kanunu ile bu prensibe nihayet verilmiştir. Kanun belediyelere bir çok vergi, harç ve resimlere zam yapmak hakkını vermektedir. Yapılan bu zamlardan elde edilecek başîât, zarurî yardım masraflarının karşılanmasına tahsis edilmektedir. Kanunun 12 inci maddesi aynen şöyledir: «Bu kanun mucibince tahsil ve tahsis olunacak paralar belediye ve köy bütçelerinde açılacak hususî bir fasla sarfiyat kaydolunur.

Bu paralar asker ailelerine yardımdan başka işlere ve maksatlar sarfolunamaz. Senesi içinde sarfedilmeyen paralar ertesi sene bütçelerinde aynı fasla varidat kaydedilerek aynı hizmete tahsisen sarfolunur.»

3 — Belediyelere ait vergi hisselerinin tevzi

Belediyeler eskiden beri oktruva - vergisi hakkına sahip bulunuyorlardı. Bu vergi 1926 senesinde belediye vergi ve resimleri kanununda bir azamî tarife dahilinde tayin ve tespit edilmişti. Bu oktruva vergilerinin gelirleri son tahsil edildikleri yıl içinde üç milyon liraya balığ olmakta idi (11). Bu dahilî gümrük resmî 1-6-1933 tarihli ve 2256 numaralı bir kanunla (D. 147/1281 - Resmî gazete 2415) kaldırılmıştır. Bu verginin yerine umumî Devlet vergi ve resimlerine yapılan o/o 10 miktarındaki zam kaim olmuş ve bu o/o 10 miktardaki zam münhasıran belediyelere tevzi olunmaya başlanmıştır. Mezkûr zammın belediyelere tevzi şekli, son nüfus tahririnde tespit edilen nüfus adedi esas tutulmak suretiyle yapılmaktadır. Bu tevzi şekli en ziyade küçük belediyeler için faydalı olmaktadır. Çünkü bazı seneler zarfında bu menbada beher nüfus başına 120 kuruş dağıtılmakta idi. Küçük belediyelerde beher nüfus başına isabet eden gelir miktarı 3-4 lira kadar düş-tüğü için, Devletin gümrük gelirlerine yapılan bu iştirak mütevazı dahi olsa beledî faaliyetlerde bulunabilmek için biricik imkân bahşetmektedir. Devlet gümrük varidatına iştiraktan doğan bu gelirin yegâne mahzuru, harp senelerinde son derece istikrarsız bir vaziyet arzemesi ve buhranlar karşısında gayet hassas olmasıdır. Nitekim mezkûr gelir 1937 senesinde 5,4 milyon Türk lirasına balığ olmuşken, bir harp yılı olan 1940 ta 2,1 milyon liraya kadar düşmüştür. Mamehik 1940 senesinden itibaren yine yükselmeye başlamıştır. Bu gelir küçük belediyelere de büyük yardımlar temin eden tek gelirdir. Belediyelere ait vergi hisselerinin tevzi işi, esas itibarıyla belediyeler bankası marifetiyle yapıldığı için, bu iş mezkûr bankanın tesisi hususunda en esaslı iktisadî şartı teşkil etmekte idi (12).

Eskiden belediyeler gelir vergisine o/o 25 e kadar bir zam yapmak hakkına malik bulunuyorlardı. Fakat gelir ver-

11) Bu hususta belediyeler dergisinin ikinci sayısının 47 inci sahifesine bakınız.

12) Bu hususta yukarıda adı geçen «belediyeler bankası» makalesine bakınız. (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mec-

gisi yeniden kodifiye edildiğinden beri bu zam ilkönce o/o 5 olarak tahdit edilmiş ve nihayet şimdi 1454 sayılı kanunla belediyelerin mahallî tahsilâta o/o 3 nispetinde iştirak etmeleri suretinde, kesin olarak kararlaştırılmıştır. Mahallî tahsilâta olan bu iştirakî miktar itibariyle ehemmiyeti belediyelerin gümrük vergilerine vakı iştiraklerine nazaran oldukça çüzdür. Harpten önce bu gelir takriben 700.000 liraya varmaktadı idi. Fakat harbin başlamasından sonra Devletin kazanç vergisinden doğan varidatı süratle yükselmektedir. Devletin bu vergiden mütevellit geliri 1936 yılında 20 milyon liradan, 1941 yılında 53 milyon liraya kadar yükselmiş ve müteakip seneler zarfında da yükselmekte devam etmiştir. Bununla beraber şu noktaya dikkat etmek icabederki, gelir vergisinin filen tahsil edilen miktarının yarısından fazla bir kısmı İstanbul ve Ankara şehirlerine isabet etmekte ve küçük ve orta büyüklükte belediyeler için bu vergiye olan iştirak heman heman tainâ men ehemmiyetsiz bir mahiyet arz etmektedir.

Çok eskiden beri sahil şehirleri, kendileri tarafından inşa ve tesis edilen iskeleler üzerinde bir iskele resmi cibayet etmek hakkına maliktiler. Bu resmi, bir taraftan balığ olduğu miktardan ve diğer taraftan bakım ve muhafaza masraflarıyla asla kıyas edilmeyecek yüksek nispetler arz eylesinden dolayı, vergi olarak vasıflandırmak mecburiyetindeyiz (13). 3004 numaralı ve 13-6-1936 tarihli kanunla (D. 17/1104 - Resmî gazete 3329) bu iskele resminin miktarını tespit salâhiyeti İktisat Vekâletine (bilâhare Münakâlat Vekâletine) verilmiş ve bu kabil iskelelerin Devlet eline alınması da takarrür etmiştir. Kanunun Devlete bahşettiği bu haktan, 1-1-1938 senesinden itibaren istifade edilmeye başlanmış ve o tarihten beri de 52

13) Dahiliye Vekillîğinin yukarda adı geçen raporuna nazaran 1943 yılında iskelelerden 640 bin lira varidat elde edilmiş ve aynı iskeleler için 28500 lira masraf ihtiyar oluşmuştur. Bu hale göre, masraflar varidatın o/o 4, 4 ünü teşkil etmektedir. Aynı vaziyete 3004 numaralı kanunu nazırlarken, bu mesele ile uzun bir meşguliyetten sonra vakıf olduk.

14) Son zamanlarda Mersin Liman işletmesi de Devlet Demir yollarına devredilmiştir (1943 yazı); Ücretler ilk defa olmak üzere 1943 senesi yazında umumî olarak arttırılmış bulunmaktadır. Bu artmaya hiç şüphesiz doğrudan doğruya olmamakla beraber alâkalı belediyeler dahî iştirak etmektedirler. (Resmî Gazete 5424).

İskele Devlet idaresine geçmiştir. İskeleler Devlet eline geçtikçe belediyeler Devletin iskelelerden aldığı resmin o/o 30'una iştirak etmekte ve bu hisseler kendilerine her ay tevzi edilmektedir. Trabzon, Samsun ve Mersin gibi (14) üç mühim liman, bu çok mühim değişiklikten masun kalmışlardır. Diğer mütebaki belediyeler bu yüzden önemli bir gelir kaynağı kaybetmemişlerdir. Belediye hisselerinin miktarını kat'i olarak söylemek mümkün değilse de, bu miktar 60.000 Lira olarak tahmin olunabilir.

Tiyatro, konser ve sinema biletleri üzerinden alınacak vergiler 3702 sayılı kanunla tanzim edilmiştir. Kanun hükümlerine göre, sinema ve emsali biletlerine o/o 10 miktarda bir zam yapılacaktır ve yapılan bu zammın yarısı Devlete ve yarısı da mahalli belediyelere ait olacaktır. Mez-kûr verginin cibayett Devlet organları tarafından damga resmi şeklinde yapılacak ve bu resmin safi o/o 50 si mahallî belediyelere tevzi edilecektir. Tiyatro, sinema ve konser biletleri üzerinden alınan verginin miktarı hakkında burada rakamlar verecek vaziyette değiliz.

Aslen Devlete ait bir vergi olan binalar vergisinin (Mü-sakkafat vergisinin) o/o 25 si, belediye vergileri ve resimleri kanunu hükümlerine göre, belediyelere ait bulunmakta ise de bu hisse 1929 yılında o/o 15 şe indirilmiştir. 1936 senesinde bu verginin Vilayetlere devredilşinden sonra dahi mez-kûr hissede bir değişiklik olmamıştır. Mevcut hukukî vaziyete göre binalar vergisi, binaların senelik hasılâtından o/o 20 miktarında masraflar, amortismanlar ve saire tenzil edildikten sonra (bu meyauda binaların hususî vaziyetleri nazara alınmaksızın) o/o 12 miktarında tahsil edilmektedir. Senelik hasılatları 25 liradan az olan binalar vergiden muafırlar ; icara verilmeyerek bizzat bina sahipleri tarafından kullanılan binaların icar bedellerine tekabül eden kıymetleri, teşkil olunan komisyonlar vasıtasıyla takdir edilmektedir. Bu hale göre o/o 85 miktarının hususî idanelere ve o/o 15 şininde mahallî belediyelere ait bulunduğu bu vergi, hadleri sabit olan bir varidat kaynağıdır. Türkiye de mütat olan amortisman müddetlerinin oldukça kısa bulunması, üzerinde inşaat yapılmış olan arsalarından mühim bir safi kazanç elde edilmesine müsait bir zemin teşkil etmektedir. Bu varidat mun-

Tazam bir artış kaydetmektedir. Belediyelerin bu vergiden

elde ettikleri hasılatı, Vilayetlerin elde ettikleri hasılatın bilvasıta olarak hesaplamak mümkündür.

İkinci ve üçüncü sütündeki adedler birinci sütündeki rakamların delâletiyle hesabedilmiştir. Belediyeler istatistiğindeki rakamlarla diğerleri arasındaki bu pek büyük farkı, bu istatistikte vergi bakiyelerinin doğru bir şekilde taksim edilmemiş olmasile izah etmek mümkündür. Bina vergisi hasılatının yarısı İstanbul ve Ankara belediyelerine isabet etmekle beraber, bu hasılatın muhtelif belediyeler arasında tevzi ve taksim suretini tam bir şekilde göstermeye imkân yoktur. Büyük belediyeler bina vergisinden gelir vergisinde olduğu kadar himayeye mazhar bulunuyorlarsa da, yine bunlarla küçük belediyeler arasındaki fark, diğerlerinde olduğu gibi bu verginin tevziinde de göze batacak bir şekilde bariz bulunmaktadır.

Sene	Vilâyet hisseleri % 85 (1)	Umumi hasılat % 100 (2)	Belediye hisseleri % 15 (3)	Belediye istatistiklerine göre belediye hisseleri (4)
1936	6.541.673	7.696.085	1.154.413	—
1937	7.326.345	8.619.200	1.292.845	741.899
1938	8.750.645	10.305.465	1.545.820	801.764

Bu kabil Devlet vergilerinden belediye hisselerine isabet eden varidatın miktarı cem'an 5,5 - 8 milyon lira arasında tahmin edilebilir. Bununla beraber bu noktanın tespiti mühimdir ki, Devlet vergilerinden belediyeler hissesinin, muhtelif belediyeler arasında tevzi tarzı pek te memnuniyeti mucip bir tarzda değildir. Çünkü bir taraftan ma'î uyuşma ve anlaşma (Finanzausgleich) meselesi ve diğer taraftan bu kabil varidatın belediyeler arasında tevzi'î hususunda mevcut zaruretler, belediyelerin çe-



iltizam etmektedir. Halbuki halen böyle âdil usuller kulanılmamaktadır. Gümrük varidatının tev'zünde küçük belediyelerin bir taraflı olarak iltizam edilmeleri, diğer bütün beledî varidatın dağıtılmasında büyük belediyelere pek bariz bir şekilde ve daha ziyade istemeyerek temin edilmiş bulunan rüçhanlı vaziyete karşı bir muvazene husule getirmektedir.

4 — Belediyelerin kendi vergileri

Belediyelerin en mühim zatî varidat menhalarını muamele vergisi ile zephiye resmî teşkil etmektedir. Bütümün hayvan pazarlarında bir ihtisap resmî alınmaktadır. Bu resim hayvan satış bedelinin %2,5 guna ve domuzlarda %7,5 ga balığ olmakta ve ancak koyun ve keçilerin beherinden bir kuruş resim alınmaktadır. Ihtisap resimlerinden meydana gelen varidat 1934 yılında Dahiliye Vekilliginin istatistiklerine göre, 305.000 Liraya balığ olmakta idi. Bunun yanında Belediyelere zephiye resmî cibyeti hususunda da salahiyet verilmiştir. Zephiye resmi kesilen her hayvandan tespit edilmiş bulunan muayyen kuruş hadleri dahilinde alınmaktadır. Bu zephiye resmi de tıpkı ihtisap resmi gibi, belediye vergi ve resimleri kanununca tayin ve tanzim edilmiştir. Belediyeler bu zephiye resmini vilâyetlerle aralarında taksim etmek zorundadırlar. Teknik bakımından kusursuz ve nöksansız mezbahaların tesisinden sonra zephiye resmi almmiyacaktır. Fakat bu taktirde zephiye resminin yerine «Mezbaha ücreti» kaim olmaktadır. Bu mezbaha ücretinin şu veya bu şekilde tahdit ve tespiti keyfiyeti, mahallî belediye meclisinin elinde bulunmaktadır. Bu hükmün neticesi şu olmuştur ki, hemen hemen bütün belediyeler birer mezbaha tesis etmişler ve bu mezbahalar belediyeler için en mühim bir varidat menbah haline getirilmiştir. Dahiliye Vekilinin 1934 yılına mahsus raporunda bildirdiğine nazaran :

Varidat	2.416.205	Lira
Masraflar	457.402	»
Varidat bakiyesi	1.958.803	Lira

Belediyeler İstatistiğinde senelik varidatları 20.000 Liradan fazla olan belediyeler gösterilmektedir. Mezkûr istatistikte

bu 183 belediyeye mahsus olmak üzere aşağıdaki rakamlara tesadüf etmekteyiz.

1935	2.225.352
1936	2.597.395
1937	2.793.209
1938	2.543.399

Belediyelerin hepsine birden şamil olmak üzere o/o 25 miktarında bir zam ilâve etmek, netice bakımından doğru olurdu; öyleki bu suretle varidat yekûnu 3.000.000 nu aşmış bulunsun. Bununla beraber istikrazlar ve adî amortismanları nazara alındığı takdirde, mäsrafların da gözönünde tutulmaları zaruridir. Istikraz masraflarının ve lüzümlü amortismanlarının gözönünde tutulması suretiyle, belediyelerin kendi mezbahalarında doğan varidatları safi 2,5 milyon liradan (ihtisap resmî de dahil olmak üzere) az olmadığı tahmin edilebilir. Beher kilo et başına isabet eden vergi yükünü hesaplamak, bu hususta elde kâfi malûmat olmadığı için, mümkün değildir. Bununla beraber bu günkü fiat münasebetleri nazara alınacak olursa, beher kilo başına düşen vergi yükünün on kuruştan az olmadığı kat'iyetle söylenebilir. Hiç şübhesiz gerek idarî mevzuat ve gerek vergi mevzuatı bakımından mezbaha ücretine ihtisap ve zephiye nesimlerini birbirinden ayırmak, bu suretle işin mahiyeti icabı satışa arzedilen etin muhtelif vergi yüklerini ayrı ayrı tespit etmek en doğru hareket olur. İstatistiklerden elde edilen şu netice çok dikkate şayandır: Söyleki, kendilerine ait iskelelerden nispeten yüksek varidat temin edeceklerini hesaphyan Mersin, Samsun ve Trabzon gibi bazı belediyeler, çok cüz'î zephiye resmi almakla iktifa etmektefer, ve hatta bunlar şimdiye kadar mezbaha tesisi hususunda hiç bir teşebbüse girişmemiş bulunmaktadırlar. Bu belediyelerle diğerleri arasında sair harçlar ve resimler itibariyle de oldukça büyük farkları mevcut olduğu tespit edilebilir. Sahil belediyeleri, kısmen çok müşkul şartlar altında çalışan iç Anadolu belediyelerine nazaran her cihetce müsait vaziyette bulunmaktadırlar.

Yukarıda adı geçen vergi ve harçların dışında sair bir çok vergiler veya vergi nevinden harçlar vardırki, biz aşağıda bunlardan ancak en mühimlerine kısaca temas etmekle iktifa ede-

ceğiz. Belediye vergi ve resimleri kanunu, belediyelere ait vergi ve harç işlerini tanzim eden hemen hemen biricik kanundur.

Lubiyat resmi. Tiyatro, sinema ve konserler için alınan lühuliye biletleri meselesi yukarıda adı geçen 3702 sayılı kanunla tayin ve tanzim edilmiş bulunmaktadır. Bu kanun sinema, konser ve tiyatro biletleri üzerinden o/o 10 miktarında bir vergi alınacağını, bu verginin esas itibariyle Devlete ait bir vergi olmakla beraber, belediyelerin de mezkûr verginin yarısına iştirak ettireceklerini kaydetmektedir. (Harb seneleri zarfında bu o/o 10 miktara kısmen asker ailelerine yardım ve kısmen de hazine için bir miktar zam yapılmış olmakla beraber (bu yeni vaziyetin belediyelerle hiç bir alakası yoktur). Belediyelere ait olan lubiyat resmi, esasî kira kontratı olan ruhsatiye resmi ile varidat üzerinden alınan bir vergiden terekküp etmektedir.

Bu vergi kaynağının bugünkü idare tarzı pek te inkişaf ettirilmiş bir vaziyette değildir, ve daha tekâmüle çok elverişlidir; hususiyile Avrupa belediyelerinin bu vergi kaynağından ne büyük varidat temin ettikleri gözöhüne getirilecek olursa, mesele daha iyi anlaşılmiş olur. 1934 yılında mezkûr vergiden 177.000 Lira varidat temin edilmiştir. Müteâkip seneler için elimizde işe yarar istatistikî malûmat yoktur.

Kontrato resmi. Noterlikte aktedilen icar mukavelesine kira bedelinin o/o 2 si nispetinde alınan bir damga resmi suretiyle cibayet edilmektedir. Şu hale göre kontrato resminden elde edilen hasılât, müsakkafat vergisinin takriben 1/5 şine balığ olmaktadır (yani bu verginin hasılatı, kiraların o/o 80 i için o/o 12 yani bütün kira varidatının o/o 96 si olan bina vergisinin aşağı yukarı beşte birine balığ olmaktadır). 1934 yılında mezkûr vergiden elde edilen hasılât 246 bin lira olarak tespit edilmiş bulunmaktadır ki, bu miktar bizim yaptığımız hesaba da aşağı yukarı uygun düşmektedir. Bu resmin münferit belediyeler arasında tevzi'indeki esas, müsakkafat vergisinin tevzi'indeki esasın aynıdır: Bu resimden en fazla istifade eden belediyeler, kiraya verilen binaların ekseriyeti teşkil ettikleri ve hali inşaada bulunmayan sahalara malik olan büyük belediyelerdir (bizzat sahipleri tarafından işgal edilen binalar bu resimden muafırlar).

Pazar günleri de açık bulunan mağaza ve dükkanlardan

vergi nevinden bir resim alınmaktadır (Hafta tatili resmî); bu resim senede takriben 200 bin lira getirmektedir. Pazar günleri açık bulunan bu mağaza ve dükkânlardan senede alınacak en yüksek resim haddi, kanunen 50 Lira olarak tespit edilmiştir. Bundan maada dükkân ve mağazalara asılan levhalarla her türlü reklamlar vergi nevinden bir resme tâbi bulunmaktadır (Levha ve ilân resmî). Bu resmin senelik hasılatı takriben 150.000 - 200.000 lira arasında bulunmaktadır. Bu her iki resim de hemen hemen bütün belediyeler tarafından alınmaktadır. Hatta küçük belediyeler dahilinde alınan bu resmin miktarı, büyük belediyelere nazaran daha yüksektir.

Hasılâtı tamamen belediyelere terk edilmiş bulunan vesaiti nakliye resmî çok tekâmüle müsait bir vergi olmakla beraber, tıpkı hafta tatili resmî gibi, kanunen azâmî hadleri tayin edilmiş bulunmaktadır. Bilmum nâkil vasıtaları (sadece motorlu vasıtalar olmayıp, bisikletler ve atlı arabalar gibi motorsuz vasıtalar da) resme tabidirler. Otomobillerden alınan verginin senelik miktarları hakkında aşağıda bazı rakamlar veriyoruz (vergi esas itibariyle senelik olmakla beraber aydan aya tediye de mümkündür) :

1 - 11,5 Ps	48 Lira
12 - 19,5 Ps	72 »
20 ve daha fazla	120 »
Taksiler : 1 - 11,5 Ps	60 »
12 - 19,5 Ps	90 »
20 ve daha fazla	150 »
Omnibüsler : Umumiyet itibariyle	90 »
Kamyonlar : 1,5 tonluklar	54 »
2 ve daha fazla tonluklar	90 »
Motosiklet	7,5 »
Bisiklet	3 »

Bu rakamlara göre, nakil vasıtalarından alınan vergi hadlerinin pek te yüksek olmadığı söylenebilir. Halen vesaiti nakliye resminin balığ olduğu senelik hasılât 300 bin lira bile tutmamaktadır. Bu resimle alâkalı olan ve esas itibariyle belediyelere terk edilmiş bulunan diğer bir resimde, mevaddı mücezzat resmîdir. Bununla beraber bu sahada iki avrû sur bir gurup altında toplanmış bulunmaktadır. Şehirlerde

mevcut çok büyük yangın tehlikelerinden dolayı belediyeler meskûn mıntakalar dışında petrol, benzin ve saire gibi mevaddı müştailenin muhafazası için (ki bunlar umumiyet itibariyle teneke ve variller dahilinde nakl edilmektedir) hususî depolar bulundurmaktadırlar. Bu sebepten dolayı belediyeler, miktarları kanunen tespit edilmiş bulunan ardiye resmî almaktalar ve bunun dışında da müştail maddelerin beher kilosu başına bir resim cibayet etmektedirler. Mevaddı müştailenin nakil ve muhafazasında kullanılan gelmekte olan tenekelerin artık terk edilerek bunların yerine yangın tehlikesine karşı daha emhiyefli olan tank tesisatı vücade getirmek lâzımdır. Tank tesisatı vücade getirmek işinin, tesis edilen tankların bizzat belediyeler tarafından işletilmeyerek icara verilmesi halinde dahi, bir imtiyaz şeklinde belediyelere verilmesi üzerinde düşülmeye değer. Bu gün şehirlerin dışında ve ekseriya yol ve caddelerle hiç bir irtibatı olmayan mahallerde mevaddı müştailenin muhafazasına mahsus olmak üzere tesis edilen teneke depolar usulu son derece gayri iktisadî bir usuldür. Halen selgelik varidat (İstatistikte ayrı ayrı gösterilmemiş bulunan vergi ve depo ücretleri birlikte olmak üzere) 500 bin lirayı geçmektedir. Hususiyile harpten sonraki yıllar zarfında memlekette motörlü vasıtaların miktarı arttıkça iktisadî hudutların dışına çıkmamak şartıyla, bu varidatın tezyid edilebileceğine şüphe yoktur. Varidatın bu suretle tezyidi belediyeler için son derece önemi haizdir.

Yapılan muamelenin o/o 2,5 ğu nispetinde bir telfâfiye resmi alınmakta ve bu resim senede takribi olarak 250.000 - 300.000 Lira varidat temin etmektedir. Devlet Şurası tarafından verilen bir çok kararlar bu resmin daha ziyade genişletilmesini istilzam etmektedir.

Katalogda köpek resmi de yer almış bulunmaktadır. Bu vergi, ancak nazari sahada mevcut varidat zümresine dahil bulunmakta ve hatta kanunen azami had olarak tayin ve tespit edilmiş bulunan 10 lira üzerinden dahi alınmayarak, Ankara ve İstanbul belediyeleri tarafından köpek sahiplerinden 1 ve 2 lira olarak cibayet olunmaktadır.

Yalnız bir çok sahil belediyeleri için iskele resmi tam manasiyle cari bulunmaktadır. Her ne kadar tarifeler Münaakâlat Vekâleti tarafından tespit ediliyorsa da, vergi meselâ Samsun ve Trabzon belediyeleri için çok mühim bir varidat

temin etmektedir. Mazide aktedilmiş bulunan mukavelelere dayanmak suretiyle faaliyette bulunan imtiyazlı şirketler, mukavelelerde tespit edilmiş bulunan rüsumu manailî belediyelere tediye etmek mükelliyetindedirler. Son zamanlarda bu kabil imtiyazlı şirketler sırasıyla devlet tarafından satın alınmış ve idare edilmek üzere belediyelere devredilmiş bulunmaktadır: öyleki bu imtiyaz harçları yerine şimdi teşebbüslerin safî kârları kaim olmuş bulunmaktadır.

İstatistikî malûmatın kifayetsizliğinden dolayı yukarıda adları geçen bütün bu vergi nevinden muhtelif harç ve resimlerin neticesi hakkında sahîh bir hülâsa vermiye imkân yoktur. Biz bu resim ve harçların safî tutarını 1,5 milyon lira olarak tahmin etmekteyiz ki, bu miktara, ancak bazı belediyeler için bahs mevzu olan, iskele resimleri ile imtiyaz harçları dahil bulunmamaktadır. Şu hale göre ihtisap resmi ile zephiye resmi de dahil olmak üzere belediyeler kendilerine ait olan vergilerden ve vergi nevinden harç ve resimlerden senede 4 milyon lira cibayet edebilmektedirler. Yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz Devlet vergilerinden belediyeler hissesi ile birlikte belediyelerin vergi varidatını, harpten önceki senelere mahsus olmak üzere tanzim edilmiş bulunan yukardaki cetvellere nazaran, takriben 12 milyon lira olarak tahmin etmek mümkündür. Harp seneleri zarfında muhtemel varidat fazlasının, gümrük resimlerinden elde edilen varidatda bu yıllar zarfında meydana gelen kuvvetli azalmaları fazlasıyla telafi ettiği söylenebilir. Yukarıda adı geçen vergi ve resimlerin belediyeler arasında dağıtılma tarzını gösteren bir cetvel tanzimine imkân yoktur. Ancak aşağıda 1938 senesine mahsus olmak üzere karakteristik olan bazı belediyelerin bir kısım varidattan temin ettikleri meblâğları gösterir bir cetvel tanzim edilmiştir. Ayrıca bu cetvelde nüfus miktarlarına da işaret edilmiştir.

1938 yılında bazı vergi varidatının inkişafı

Vergi	İstanbul	Ankara	İzmir	Adana	Bursa	Eskişehir	Gaziantep
	770689	155544	184366	89987	77989	60614	57314
Levhalar	41200	13821	20317	7407	267	1730	1981
Nakliye vasıtaları	67546	44448	25376	9513	11314	5094	2128
Hafta tatili	59615	12315	12400	4436	4245	4693	2696
Mezbaha	691907	362948	237953	117140	82675	61418	41683
İmtiyazlı şirketler	219634	20000	12953	2128	4785	—	—
Vergi	Balıkesir	Edirne	Samsun	Trabzon	Mersin	Tarsus	
	30000	35168	36917	33040	30210	27733	
Levhalar	1357	3426	3399	1325	3335	1039	
Nakliye vasıtaları	2390	2242	3215	3200	6944	2343	
Hafta tatili	1587	1312	1940	3643	2435	1522	
Mezbaha	25586	27643	3665	15324	3406	21110	
İmtiyazlı şirketler	—	1854	—	754	857	—	

Yukardaki tablonun pek çok eksikleri vardır. Bununla beraber mezkûr tablo, bilhassa dikkatli okuyucuların gözlerinden kaçıyan münferit mahaller arasındaki bünye farklarını çok bariz bir şekilde göstermesi itibariyle dikkate şayandır.

Yukarda görülen bu vaziyet ile, Avrupa belediyelerinin bütçelerinde asli ve hakiki komünal vergilerin oynadıkları ro-

lün büyük ehemmiyeti kıyaslanacak olursa, Türk belediyeleriyle Avrupa belediyeleri arasındaki fark çok daha açık bir şekilde meydana çıkar.

Devlet vergilerinden Belediyeler hissesi ile, beledî vergiler ve vergi mev'inden olan resim ve harçlar belediyelerin bütçelerinde nispeten çok cüz'î bir rol oynamaktadırlar. Belediyeler tarafından takip edilen maliye politikasının esas vazifesi ve malî uyuşmanın mâksada elverişli bir şekilde tanzimî keyfiyeti, her şeyden evvel belediyelere, onların mahallî ihtiyaçlarına göre vergi hisseleri tahsis etmek suretiyle halledilebilir. Bu vazife henüz halledilmiş değildir.

5 — Hususî masraf karşılıkları

Yukarıda (ikinci fasıl) masraf karşılıklarını umumî ve hususî olmak üzere başlıca iki kısma ayırmıştık. Bu tasnif esas itibariyle Avrupa Belediyelerinde de yapılan mutata bir tasniftir. Bununla beraber Türk belediyeleriyle Avrupa belediyeleri arasında bu bakımdan da bazı farklar olduğu söylenebilir. Ezcümle büyük mîkyasta mevcut olan dağılma ve parçalanma ile hususî karşılıkların umumî yahut hiç değilse kısmen umumî olan masraf karşılıklarına tahviline matuf bir temayül olduğu iddia edilebilir. Çünkü esas itibariyle umumî masraf karşılıkları hiç bir zaman maksadı sağlamağa kifayet etmedikleri gibi kanunî hükümlerde, yakarda söylediğimiz gibi zaten bu iki kategoriye sarıh bir şekilde tefrik etmemektedir.

a - Harçlar

Bir taraftan belediye vergi ve resimleri kanununda harçların teker teker sayılmış bulunması, diğer taraftan belediyeler kanunundaki çeşitli hükümler (hususiyile belediyelerin vazifelerine işaret eden kanunun 15 inci maddesi), belediyelere her türlü müsaade, kontrol, araştırma... ilh. için bir çok idarî harçlar tahsili salâhiyetini vermiş bulunmaktadır. Bazı nadir hallerde sırf varidat temini maksadının bu idarî harçların ihdasında rol oynadıklarını söylemek mümkündür: Bununla beraber esas itibariyle bütün bu idarî harçlar çok mutevazi miktarlara balig olmaktadır. Öyleki bunları gerçekten, görülen muayyen idarî işler ve hizmetler mukabilinde ödenen bedeller olarak vasıflandırmak mümkündür. Bu harçların içinde en mühimlerini inşaat ve tamirat ruhsatiyesi için alınan harçlar teşkil

etmektedir. Bundan sonra ehemmiyet itibariyle motör ve saire teknik vasıtaların muayenesi, ölçü ve terazilerin muayenesi, evlerin ve nakil vasıtalarının nümerotajlanması (bu harçların asıl vergilerle karıştırılmaması lâzımdır), gazino, kahve ve saire gibi yerlerin kontrolü, zührevî hastalıkların muayenesi... ilh. gibi işler ve hizmetler mukabilinde alınan harçlar gelmektedir. Bunun dışında kart, resim, plân v.s. nın satışını da zikretmek lâzımdır. Bunlar hakkında bir fikir edinebilmek için, bu kabil idarî harçlardan temin edilen varidat hususunda aşağıda görülen cetvel tanzim edilmiş olmakla beraber, bu noktayı belirtmek isteriz ki, gerçekten bunların hepsi de belediyeler için önemsiz gelirlerdir. Ve bu kabil idarî gelirlerden sarfınza etmek her halde idare mekanizmasını basitleştirmek ve işleri kolaylaştırmak bakımından çok önemlidir. Aşağıdaki cetvel 1935 - 1938 yılına mahsus belediyeler istatistikine ve 1934 yılına ait rapora dayanılmak suretile tanzim edilmiş bulunmaktadır. (1935 - 1938 yıllarına mahsus rakamlar ancak 20.000 liradan fazla varidatı olan belediyelere ait bulunmaktadır) :

İdarî borçlardan doğan varidat cetveli

	1934	1935	1936	1937	1938
İnşaat ve tamirat ruhsatıyesi	65232	69364	62618	60489	68747
Tente ve siper	39137	33775	38267	37147	69296
Motör muayenesi	10969	9883	9263	10010	9237
Ölçü muayeneleri[*]	30336	72807	112532	78360	70249
Nümerotaj	16769	—	—	—	—
Her türlü muayeneler	62763	—	—	—	—
Harita, plânlar	14393	—	—	—	—
Zührevî hastalıklar	32883	—	—	—	—

[*] Belediyeler istatistikindeki bu nevi resimler, halen belediyelerin ihtiyarî bir faaliyetini teşkil eden tartma işlerinden doğan varidat ile karıştırılmamalıdır.

B — İştirak hisseleri

Avrupa komin hukukunda son derece inkişaf etmiş bu-
lunan iştirak hisseleri hakkı, belediyelerimiz için henüz pek
çok işlenmiş bir vaziyette değildir. Memleketimizde hakikî ma-
nasıyla yalnız iki «iştirak hissesi» tanınmış bulunmaktadır.
Bunlardan ilki yangın sigorta şirketlerinin itfaiye teşkilâtının
inkişafına çok büyük önem verilmiştir. Bu teşkilât cadde ve
sokakların temizlenmesi ve tenviri işleri gibi esas itibariyle
âmme hizmetlerine dahil işler cümlesinden olup, faaliyette
geçen her belediye ilk sırada bu işlere yer ve önem vermesi
ve bu kabil müesseseler vücuda getirmek zorundadır. Yukarı-
da adı geçen iştirak hisselerini tahsil selâhiyeti, belediyeler
kanununun 114 üncü maddesiyle belediyelere verilmiş bu-
lunmaktadır. Belediyeler kaideten iştirak hisseleri vermek zo-
runda bulunan şirketlerle mukaveleler akt eylemekte ve bu
mukavelelerde yukarıda adı geçen şirketlerin masraflara o/o 5
nispetinde iştirak etmeleri kararlaştırılmaktadır. Bu iştirak
hisselerinden doğan varidat ile itfaiye teşkilâtının umumî mas-
raflarını gösteren rakamlar aşağıda görülmektedir.

İştirak hisseleri Umumî masraflar

1934	108.335	73754.5
1935	101.325	758.565
1936	97.640	788.510
1937	97.235	794.045
1938	103.830	939.165

Yukarıdaki rakamlardan anlaşıldığına göre, umumî mas-
rafların o/o 12 ye varan kısmı iştirak hisseleriyle temin edil-
mektedir.

Aslında ev sahiplerinden temin edilecek iştirak hisseleri-
nin daha mühim rol oynaması icap etmektedir. Bununla be-
raber halen böyle bir iştirak hissesi tanınmamaktadır. Mevcut
hukuka nazaren, belediyeler bu kabil iştirak hisselerini başlıca
iki şekilde tahsil edebilirler: Evvelâ Belediye vergi ve resimleri
kanununun 41 inci maddesine göre kaldırım nisf hisseleri tah-
sili hakkı ki, bu hak belediyelere yeni inşa edilmiş olan cadde
ve sokaklar üzerinde bulunan bina sahiplerinden inşaat mas-
raflarının varısını tahsil selâhivetini vermektedir. İkinci olarak

3710 numaralı istimlak kanununa dayanmak suretiyle belediyeler şerefiye resmi tahsiline selâhiyetlidirler. Kanun hükümlerine göre, belediyeler bir defaya mahsus olmak üzere, inşa edilmiş bulunan bir arsanın kıymetinde umumî cadde ve meydan inşası münasebetiyle hasıl olan tahmini kıymet farkı matrah ittihaz etmek suretiyle beş yılda muayyen taksitlerle alabilirler. Bu resim ekseriya yanlış olarak, artan kıymetten alınan bir vergi olarak nazara alınmaktadır. Bununla beraber hakikatte ev sahiplerinin iştirak hisselerinin diğer bir şekilden başka bir şey değildir (15). Filhakika belediyelerin sırf malî olmayan fevkalâde mühim aйдattan mütevellit geliri son derece ehemmiyetsizdir.

Belediyeler istatistikinde de zaten bu iştirak hisselerine rastlanmamaktadır. 1934 yılına mahsus raporda her iki vardiyanın 55000 liraya balığ olduğu bildirilmektedir. Meselâ Ankara Belediyesi bu iştirak hisselerini esasen hiç tahsil etmemektedir. Hiç bir Avrupa belediyesi bu iştirak hisselerinden vazgeçebilecek bir durumda değildir. Bundan sarfı nazar ayrıca ekonomi, sosyal politik ve şehir inşası bakımından da bu iştirak hisselerinin ihmal edilmesi kat'iyyen doğru değildir.

Amme hizmetleri mukabilinde alınan resimler

Bu meyanda belediyeler için çok büyük önemi haiz bulunan tanzifat vergisi ile tenvirat resmi vardır. Evvelden beri cadde ve sokakların temizlenmesi işi, bir belediyenin en acil vazifesi olarak telâkki edildiğinden (16), belediye vergi ve

15) Bu mesele hakkında müellifin şu makalesine bakınız: «Kaldırım nısıf hissesi ve şerefiye», belediyeler dergisi, No. 77 ve 79-81. Bu makalede her iki iştirak hissesi ücretleriyle, Avrupadaki şekil ve bilhassa kıymet artışı üzerinden alınan vergi arasında esaslı bir kıyaslama yapılmıştır.

16) Cadde ve sokakların temizlenmesi işinin belediyelerin vazifeleri cümlesinden bulunması keyfiyeti, maalesef aynı iş için hususî şahısların mükellef kılınmasına mâhal ve imkân bırakmamaktadır. Bu işin münhasıran belediyelere verilmiş olması ve meselâ köylerde rastlandığı gibi «İmce» kabilinden müşterek bir mesai ve mükellefiyetin mevcut bulunmaması bilhassa küçük belediyeler için eşef edilecek bir haldir. Çünkü bu suretle belediyeler kendi iktidarlarının yetmedikleri işlerle mesul edilmektedirler.

resimleri kanunı bu mesele ile zaten kâfi derecede meşgu olmuştur. Hatta tanzifat vergisi de bu kanunda bir vergi olarak vasıflandırılmaktadır. Tanzifat vergisinden doğan belediye varidatı oldukça fazladır. 1934 yılına mahsus raporda adı geçen varidat miktarı şunlardır :

	Varidat	Masarıfat
Tanzifat işleri	1.114.138	1.299.349
Tanvirat işleri	959.482	1.232.103
	<u>2.073.621</u>	<u>2.531.452</u>

Keza 1939 senesine ait nesredilmemiş bulunan bir cetvele nazaran, bu her iki kaynaktan elde edilen varidat iki milyon lirayı geçmektedir. Buna rağmen belediyeler, kanunun kendilerine verdiği imkânlardan tam bir şekilde faydalanmamaktadırlar: Şayet belediyeler, kanunî haklarını tam olarak kullanacak olurlarsa, hiç değilse tenvirat ve tanzifat işleri için ihtiyar ettikleri masrafları karşılamak imkânına mâlik bulunacaklardır.

Pazar işgaliye resmi binnisbe daha müsait bir vaziyet arz etmektedir. Pazar işgaliye resmi çok çeşitli şekiller altında olmakla beraber her tarafta gerçekten tahsil olunmakta ve hususiyile küçükçe pazar mahallerinin inkişafı itibariyle küçümsenmeyecek bir rol oynamaktadır (17).

Varidat	424.815
Masraflar	265.852
Varidat fazlası	<u>158.963</u>

Müteakip yıllar zarfında pazar işgaliye resmi varidatı daha fazla artmış ve halen bu miktar hemen hemen bir milyon liraya balığ olmuştur. Bu resmin tahsis şekli henüz oldukça iptidai bir vaziyettedir, (her metre mürabbaî saha başına muayyeyen bir resim haddi tayın olmamıştır), ve elastiki bir şekle sokulmak mecburiyeti vardır. Bunun ya-

17) Kasabalarımızın inkişafı bakımından bu pazar resim ve harçlarının ehemmiyeti ve bu harç ve resimlerin küçükçe piyasalarda oynadıkları oldukça mühim roller hakkında şu makaleye bakınız: Kasabalarımız, Arkitekt mecmuası, 1943, Sayı 5 - 6.

ında âmme hukukuna dayanılmak suretiyle alınan bu kabil bir çok küçükçe resimler vardır; bu meyanda mezarlıklar nispeten zamanaşımına istinaden alınan mezarlıklar resmi, 3666 sayılı Kanuna dayanılmak suretiyle etlerin mezbahadan şehre naklinde alınan et nakliye resmi (ki bu resim 1934 yılında 35 bin Liraya balığ olmaktadır), ve tefhirat resmi... ilâh. sayılması mümkündür. Bu kabil resimlerin tahsilî hiç şüphesiz belediyelerin böyle işletmeler vücade getirmiş bulunup bulunmalarına bağlıdır.

Husufî hukuka dayanan varidat (ücretler)

Belediyelerin bu saha içindeki faaliyetleri fevkalade büyüktür. Hatta Türk belediyeleri bu sahada Avrupa belediyelerine nazaran daha büyük bir faaliyet göstermektedirler. Çünkü efkârî umumiye bu alanda belediyelerden ekonomik faaliyet beklemektedir. Bununla beraber maalesef bu hususta konkr. malûmat verebilecek imkânlardan mahrum bulunmaktayız. Yukardan beri bahis mevzuu edilen varidat imkânları ile fiilen elde edilen varidat yekânı birbirine nispet edilecek olursa, çıkan neticeler üzerinde yapılabilecek ufak bir mülâhaza bu sahada daha pek çok varidat kaynaklarına mevcut olduğunu gösterecektir. Fakat biz bunları hususileştirmek imkânından mahrum bulunmaktayız. İşin daha mühim tarafı, bunların maliye politikası bakımından ehemmiyetini ve bu işin iktisadiligini görmemezlikten gelemeyişimizdir. Bu meseleleri Avrupadaki emsalleriyle kıyaslamak hiç bir zaman mümkün değildir. Meselâ Avrupada çok rantabl olan bazı işletmeler, Türkiyede ancak yardım sayesinde ayakta durabilmektedirler. Bazen de bunun tamamen aksi hâillere rastlanmaktadır. Meselâ su idarelerinin varidat ve masraflarını gösteren (1934 senesi) bir raporda varidat ve masraf yekânları şunlardır :

Varidat	320.218
Masraflar	728.940
Fark	408.722

Sular idaresinin ancak munzam tahsisat ile yasayabilmesinin sebebini, memleketin bazı hususiyetlerinde aramak lâzımdır. Ücretli su, meccani bir şekilde halkın emrine amede tu-

tulan umumî çeşme sularına nazaran çok daha az sarfedilmektedir. Diğer işletmelerde de aynı veya aksi hallere tesadüf olunmaktadır. Bu saha, belediyelerin diğer bütün faaliyet sahalarına nazaran en ziyade aydınlatılmagâ muhtaç bir vaziyettedir.

Servet gelirleri — Müteferrika

Belediyelerin servetinden doğan gelirler ilk sırada emlak ve araziden elde edilen gelirler olup, bunun yekûnu oldukça mühimdir. Bununla beraber bu kabil gelirlerin miktarı, Avrupa belediyelerinin aynı mevzudan temin ettikleri varidata nisbetle azdır. Belediyeler istatistiği her yıl «Emval ve Emlak bedel ve icarları» sütunu altında bu varidatın miktarlarını bir milyon liradan fazla olarak göstermektedir. Aynı husus için yapılan masraflar, istatistikte gösterilmediği için, tabiatile safî gelir hakkında şimdilik bir şey söylemek imkânı yoktur. Bununla beraber belediyeler istatistiği dışında kalan münferit malûmat, bu masrafları oldukça ehemmiyetli olduklarını göstermektedir. Münferit belediyeler arasında varidat hakkında seneden seneye görülen kuvvetli değişiklikleri, fevkalade bütçelerin mevcut olmamasına atfetmek lazımdır. Bundan mâda belediyeler kanunu eskiden tesis edilmiş bulunan bütün mezarlıkları, belediyelere devr etmektedirki, bu belediyelerin eline çok büyük bir sahanın geçmesi demektir. Keza eski vakıflardan bir kısmı da halen belediyelere geçmiş bulunmaktadır. Bu alânda oldukça büyük bir inkişaf beklenmektedir (18). Münferit raporlardan öğrendiğimize göre, belediyeler bir çok muhtelif teşebbüslere iştiraklerde de bulunmaktadır. Bununla beraber bu hususta tam bir fikir edinmek için elimizde itinaat edilir malûmat yoktur. Belediyelerin, belediyeler Bankasına olan iştirakleri tedrici bir şekilde inkişaf etmekte ve Banka belediyeler için yavaş yavaş bir varidat kaynağı halini almaktadır. (19).

Belediye vergi, resim ve harçları hakkındaki en esaslı kanun, belediyelere ait olan ve teamül icabı eskiden beri tahsis

18) Bu hususta şu makaleye bakınız: Belediye Vakıfları, İktisat Fakültesi Mecmuası sene III, sayı 3-4.

19) Bu hususta şu makaleme bakınız: Belediyeler bankası, İktisat Fakültesi Mecmuası, Sene IV, sayı 1.

edilmekte olan vergi, resim ve harçları alınmakta devam etmesine müsaade etmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen varidat, teşkilâtın islah ve tevsi'i ile birlikte azalmaktadır. Bu kaynaktan eskiden yarım milyon lirayı aşan bir varidat temin edilmesine mukabil, aynı kaynaktan 1938 yılında takriben 150 bin lira ve müteakip seneler zarfında ise 100 bin lira varidat temin edilmiş bulunmaktadır.

Zamanla bu gelir kaynağının tamamen tükeneceğini hesaba katmak lâzımdır. Hükümetin ecnebi şirketlerin elinde bulunan su, elektrik, gaz vesaire gibi âmmeye hizmet ifa eden müesseseleri satın almak yolunda takip ettiği siyaset, büyükçe belediyelerin cari varidatlarını gittikçe arttırmaktadır.

İngilterede «government grants» şeklinde teessüs etmiş bulunan yahut sair memleketlerde yol inşaatı, yahut işsizliği bertaraf etmek için yapılan işler gibi muayyen hususlar için Devlet tarafından yapılmakta olan yardımlara Türkiyede tesadüf edilmez. Yalnız Ankara belediyesi için Devlet bütçesinde bazı yardım fasılları mevcuttur. Meselâ Devletin Ankara belediyesine yaptığı bu yardımlar su işleriyle, mezarlıkların tesisi maksadile vuku bulmaktadır. Diğer belediyeler ne cari (adî) ve ne de bir defaya mahsus olan (fevkâlade) masrafları için şimdiye kadar Devletten hiç yardım görmemişlerdir. Buna mukabil vilâyetlerle belediyeler arasında bu kabil münasebetler mevcuttur. Hemen hemen her vilâyet bütçesinden münferit belediyelerin muayyen işlerine tahsis edilmiş bulunan aidata rastlamak mümkündür. Fakat bu kabil yardımlar bazen tersine olarak belediyeler tarafından vilâyetlerin yapı projelerinin gerçekleştirilmesi hususuna tahsis edilmiş aidat şeklinde yapılmaktadır. Bununla beraber belediyeler tarafından muayyen işlere tahsis edilen aidat şeklinde yapılan bu yardımlar, hiç bir zaman büyük miktarlara balığ olmamaktadır.

Harp yılları içinde belediyelerin malî vaziyetleri varidat bakımından esaslı bir değişikliğe maruz kalmamıştır. Yukarıda adı geçen 4109 numaralı kanunda bir çok belediye vergi, resim ve harçlarına yapılan o/o 50 miktarındaki zam, münhasıran asker ailelerine yapılacak yardım işlerine tahsis edilmiş bulunmaktadır ve bundan dolayı da esas itibarıyla belediyelerin malî durumları üzerinde bir rol oynamamaktadır.

Devlet vergilerinden belediyelere tahsis edilmiş bulunan en mühim hisselerden birisini teşkil eden gümrük varidatı, harbin ilk yıllarında çok kuvvetli azalmalar kaydetmiş ve ancak son zamanlarda eski vaziyete yaklaşılmaya başlamıştır ; belediyelerin kazanç vergisine olan iştiraklerinden elde ettikleri varidat mühim artmalar kaydetmekle beraber bu artıştan istifade eden belediyeler daha ziyade büyük belediyelerdir. Müsakkafat vergisinden elde edilen varidat her ne kadar yapı işlerinde görülen inkişaflardan dolayı artmakta ise de, kira bedellerinin tespit edilmesi hasebiyle, tabiatıyla ağır bir tempo takip etmektedir. Asıl belediye vergileri arasında yalnız mez-baha ücreti artırılmaya müsaittir. Ve filiyatta da bu kaynak gittikçe inkişaf etmektedir. Bunun dışında bu sahada neşredilmiş bulunan 14.1.1943 tarihli en son kanundan (kanun nûmarası 4375, Resmi gazete 5310) açık bir şekilde anlaşıldığına göre, bizzat kânun vaznı bugünkü usul ve kaidelerin kifayetsizliğini takdir etmiş bulunmaktadır. Kanun sırf münakâlat tarifeleriyle gaz, ve elektrik müesseseleri tarifelerine zam yapmamasını kabul etmiş bulunmakla, bundan yine münhasıran büyük belediyelerin varidatlarında bir artma husule gelecektir.

7 — Netice

Böyle bir tetkikte bahis mevzuu olan bütün meseleler için, kâfi malûmat bulmaktaki imkansızlıklar, bir çok meselelerin esaslı bir şekilde halledilmelerine (20) engel teşkil etmektedir. Bununla beraber esas hatlar hakkında bir fikir edinmek ve şu neticelere varmak mümkündür :

Belediyeler, kendi malî ihtiyaçlarını nizamlıyan tatmin edici esaslardan mahrum bulduklarından dolayı, bunlar küçük ve son derece cüz'î bir çok münferit varidata bel bağlamış bir vaziyette bulunmaktadırlar. Bu hal gayet dar varidat kaynaklarının iktisadılığı ve maksada elverişliliği hakkında şüphe ve tereddüde yol açmaktadır. Bütçede karşılığı olmayan ihtiyaç-

20) Burada ancak temas ile iktifa ettiğimiz muhtelif meseleler, yakında Siirt valisi Necmettin Ergin ile müstereken meşredeceğimiz «Belediyeler maliyesi» adlı eserde esaslı bir şekilde tetkik ve tahvil edilecektir.

larını karşılanması için yapılması zarurî bulunan munzam yarıdımın yüzde miktarı (ki bu miktarı tam bir şekilde tespit etmiye inkân yoktur. Avrupada bu miktar o/o 60 iken, bizde o/o 40 tür) hemen hemen bütün sahalarda belediyelerin hareket serbestilerini tahdit etmektedir. Bu kabil sahalarda bilhassa mahiyetleri icabî daha fazla munzam tahsisat isteyen yapı işleri gibi sahalardır. Hakikî ihtiyaçlara uygun gelen bir malî uyuşma ve uzlaşma usulu yoktur. Şayet münferit belediyelerin ihtiyaçlarına uygun bir tevzi ve iştirakler sistemi bulunacak olursa, bu takdirde münferit belediyelerin hakiki ihtiyaçları daha iyi bir şekilde tatmin edilmiş olur. Bununla beraber eksikliği hissedilen asıl vergiler kâfi miktarda elâstik (olan ve gerçekten verimli bulunan belediye vergileridir. Bu gün için halledilmesi icap eden diğer bir meselede, küçük belediyelerin bugünkü şekilleriyle gerçekten hayatiyeti haiz olmadıkları göz önünde tutulmak suretiyle, bunların (bugün elde bulunan vasıtalarla maksada uygun bir köy idaresinin inkişaf ettirilmesinde karşılaşılan gayri kabil münakaşa imkânsızlıkları karşısında) vilâyetler örnek tutulmak suretiyle, köylerden ve küçük belediyelerden mürekkep küçükçe komünal muhtar idare organizasyonları haline kalbedilip edilemeyecekleri meselesidir. Bu şeklin belki de daha iyi neticeler vereceği umulur. Öyleki, muhtar idare esasına dayanan bu idare organizasyonları teşkil edildikten sonra, tıpkı İngiltere ve Almanya'da olduğu gibi, sadece büyükçe ve malî kudret itibarıyla hayat kabiliyetini haiz bulunan mahallerin (meselâ takriben en az 25.000 nüfusa malik mahallerden başlamak üzere) bugünkü manada belediye halinde teşkil ve tesis edilmeleri lâzımdır. Bundan sarfmaz, harp bittikten sonra mutlak surette halledilmesi icap eden belediye maliyelerine ait meseleler, memleketin idarî bünyesine müteallik en mühim hususlarla alâkalıdır. Bu problemin yukarıdaki tetkikimiz çerçevesi dahilinde halledilmesi imkânının mevcut bulunmadığını itiraf etmekle beraber, burada şu noktayı bütün ehemmiyetiyle tebarüz ettirelim ki, belediyelerin malî meseleleri üzerinde yapılacak her esaslı tetkik, kamun vazifinin bu sahada çok müstacel ve hayatî önemi haiz vazifelerin karşısında bulunduğunu açık bir şekilde gösterecektir.